

УДК 351.82:338.439.5.009.12

Чан-хі О.С.,
аспірант²

Національний університет біоресурсів
та природокористування України

МАТРИЦЯ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ – ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Постановка проблеми. Одним із найбільш регульованих і підтримуваних державою секторів світової економіки є аграрний ринок. Однак, з переходом України до ринкової економіки дещо змінився характер державного регулювання. Тепер політика, що проводиться державою, спрямована не на пряме регулювання всієї господарської діяльності в аграрному секторі, а на коригування певних економічних процесів у рамках ринкових відносин [1]. Тому сучасні підходи щодо визначення ефективності державного регулювання аграрного ринку та його конкурентоспроможності повинні включати комплекс показників, які характеризують сутність та результативність державної аграрної політики в усіх її сферах. Необхідно правильно обрати критерії оцінки ефективності державного регулювання не лише ринкових процесів, а й всієї виробничої системи, від чого залежатиме інтенсивність його розвитку та конкурентних переваг. Більшість науковців стверджують, що основною проблемою вітчизняного аграрного ринку є нестача виділених державою коштів на його розвиток та підтримку, однак на нашу думку основна проблема тут полягає в функціонуванні неефективного механізму їх використання й відсутності дієвого механізму контролю з боку органів державної влади. Інакше кажучи, з економічної точки зору, питання полягає не в тому, яку суму виділяти з бюджету (це переважно політична проблема), а в тому, як ефективніше нею розпорядитися [2]. Тому для здійснення ефективної аграрної політики та результативного функціонування продовольчого ринку, прибутковості сільськогосподарських виробників, необхідно в аграрно-економічній науці сформувати відповідну систему оцінки ефективності державно-регуляторної політики виробництва та підтримки продукції АПК. І таким інструментом, на нашу думку, покликана стати методологія РАМ-аналізу, що широко використовується у світі, але в Україні практики її застосування до цього часу не було.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика вже тривалий час знаходиться в центрі уваги багатьох теоретиків і практиків. Так, дослідженням проблеми ефективності державного регулювання аграрного ринку та оцінки його впливу на розвиток та конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських підприємств займалися такі вчені як М. Латинін [1], С. Майстро [2], А. Діброва [3] та ін. Вона була предметом дослідження і для багатьох зарубіжних науковців: Е. Монке та С. Піерсона [4], М. Рамановіча [5], С. Яо [6], М. Моріса [7], С. Нельсона та М. Пангабіна [8]. Однак, незважаючи на численні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, в Україні до цього часу немає чіткої методики оцінки наслідків та впливу державного регулювання аграрного ринку на ефективність та конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських підприємств, що в результаті зумовлює втрату ними значної частини прибутків, збільшення собівартості виготовленої продукції за рахунок необґрунтованої кількості та високої вартості виробничих ресурсів і як, наслідок, послаблення конкурентних позицій виготовленої продукції на вітчизняних та світових ринках.

Постановка завдання. Метою даної статті є використання теоретичних аспектів Матриці політичного аналізу для оцінки ефективності державного регулювання та конкурентоспроможності аграрного ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. При визначенні критеріїв оцінки політики державного регулювання аграрного ринку, перш за все, необхідно враховувати вплив та наслідки цієї політики на конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, позиціонування нашої держави на світовому ринку, реалізацію експортних можливостей галузі, і найважливіше – розрахунок та потребу в ресурсах для втілення наміченого.

Очевидним є той факт, що регулювання сільськогосподарського виробництва потребує значних витрат бюджетних ресурсів для забезпечення сприятливих умов взаємодії аграрного сектору з іншими галузями економіки та коригування тих чи інших параметрів розвитку галузі у відповідності з об'єктивними умовами, цілями і завданнями держави [3]. Однак, в умовах обмеженості бюджетних коштів перед державою виникає завдання найбільш ефективного їхнього використання в усіх напрямках, у тому числі, щодо вироблення найбільш сприятливої аграрної політики у сфері регулювання.

² Науковий керівник: Діброва А.Д. – д.е.н., професор

На наш погляд, сучасні підходи щодо визначення ефективності державного регулювання аграрного ринку та усіх його субринків, в тому числі і ринку молока, повинні включати комплекс показників, які характеризують сутність та результативність державної аграрної політики в усіх її сферах.

Головним завданням державної політики у сільськогосподарській галузі є максимізація отриманого прибутку, правильний та раціональний розподіл наявних ресурсів та надання інвестиційної допомоги саме тим господарствам, які цього дійсно потребують. Тому, для аналізу ефективності регулювання аграрного сектору та ступеня впливу на нього з боку держави, нами було запропоновано використання Матриці політичного аналізу (The Policy Analysis Matrix (PAM)), яка вперше була розроблена та запропонована Монке та Піерсоном (Monke and Pearson) у 1989 р. і використовується як інструмент для аналізу всієї виробничої системи [4]. Ефект державної політики оцінюється в результаті спостереження за змінами прибутків сільськогосподарських виробників.

Зарубіжні науковці використовують Матрицю політичного аналізу для вимірювання ефективності, конкурентних переваг та ступеня державного втручання в функціонування сільськогосподарської галузі. Варто зауважити, що поки в Україні не було практики використання даної матриці. Проте, закордоном ця практика є досить поширеною, адже її можна застосовувати не лише для сільськогосподарського сектору в цілому, а й для конкретного ринку продукції.

Головна ідея, що використовується в PAM – це співставлення та порівняння приватних і соціальних цін для сировини, що використовуються у виробництві (факторів виробництва) і звичайно для вже готової кінцевої продукції [5].

Приватні ціни відображають поточну ситуацію в галузі, у той час як соціальні ціни – це ціни без врахування будь-яких державних інтервенцій та ринкових накруток.

На практиці PAM представлена у вигляді таблиці 1, яка відображає витрати та доходи в приватних і соціальних цінах. Загальні виробничі витрати тут включають торгівельні та внутрішньовиробничі витрати на виготовлення одиниці продукції. Ціни на внутрішні витрати визначаються місцевим ринком. І, навпаки, ціни на торгівельні витрати визначаються міжнародним ринком.

Таблиця 1

Матриця політичного аналізу (The Policy Analysis Matrix)

	Доходи	Витрати		Прибуток
		Торгівельні витрати	Витрати на внутрішні фактори виробництва	
Приватні ціни	$A = P_i^p$	$B = \sum_{j=1}^k a_{ij} P_j^p$	$C = \sum_{j=k+1}^n a_{ij} V_j^p$	$D = A - B - C$
Соціальні ціни	$E = P_i^s$	$F = \sum_{j=1}^k a_{ij} P_j^s$	$G = \sum_{j=k+1}^n a_{ij} V_j^s$	$H = E - F - G$
Трансферт	$I = A - E$	$J = B - F$	$K = C - G$	$L = G - H = I - J - K$

Джерело: [4]

Таблиця 1 містить формули, в яких:

a_{ij} для ($j = 1$ до k) – технічні коефіцієнти для торгівельних ресурсів при виробництві i товару;

a_{ij} для ($j = k + 1$ до n) – технічні коефіцієнти для вітчизняних ресурсів при виробництві i товару;

P_i^* – ціна продукції i , оцінена як приватна ($* = p$) або соціальна ($* = s$);

P_j^* – ціна торгівельного ресурсу j , оцінена як приватна ($* = p$) або соціальна ($* = s$);

V_j^* – ціна вітчизняного ресурсу j , оцінена як приватна ($* = p$) або соціальна ($* = s$);

I – відображає трансферт випуску продукції;

J – відображає трансферт ресурсів;

$D = A - B - C$ відображає чистий приватний прибуток;

$H = E - F - G$ відображає чистий соціальний прибуток;

$L = G - H = I - J - K$ відображає чисті трансферти (надходження).

Структура РАМ дозволяє здійснювати подвійний розрахунок в таблиці. Різниця між доходами та витратами у приватних цінах показують прибутковість системи виробництва в нинішніх умовах і в умовах діючого ринку. Різниця між значеннями у приватних і соціальних цінах визначає вплив державної політики та збої ринкового механізму [6].

Тобто, перша стрічка матриці дозволяє розрахувати приватний прибуток D , який визначається як різниця між доходом A та сумою витрат $(B+C)$. За допомогою другої стрічки матриці розраховують соціальний прибуток, який відображає соціальні альтернативні витрати. Соціальний прибуток є показником ефективності та конкурентних переваг. Соціальний прибуток (H) розраховують як різницю між с доходом E та сумою витрат $(F+G)$. А розрахунки саме третьої стрічка матриці відображають чисті трансфери від зміни державної політики.

Різниця між доходами, витратами та прибутком як у приватних так і соціальних цінах може мати як від'ємне, так і додатне значення. За умови, коли показники $I < 0$, $J > 0$ та $K > 0$ це свідчить, про погіршення ситуації в галузі через державну політику [8].

Також за допомогою РАМ можна розрахувати декілька додаткових показників, що допомагають визначити ефективність державного регулювання досліджуваного ринку продукції. Найбільш поширеними є:

- Коефіцієнт прибутковості (PC, від англ. Profitability Coefficient) показує вплив всіх трансфертів (змін) на прибуток. Індекс розраховується, як відношення приватного прибутку до соціального.

$$PC = \frac{P_i^P - \sum a_{ij} P_j^P - \sum a_{ij} V_j^P}{P_i^S - \sum a_{ij} P_j^S - \sum a_{ij} V_j^S} \quad (1)$$

- Коефіцієнт суспільної вартості внутрішніх ресурсів (DRC, від англ. Domestic Resource Cost) показує ефективність використання внутрішніх факторів у аналізі виробничої системи. DRC порівнює вартість внутрішніх ресурсів, розраховану в соціальних цінах (в чисельнику), до доданої вартості розрахованої також в соціальних цінах (в знаменнику). Використання соціальних цін в розрахунок коефіцієнта DRC дає можливість визначити, чи дають залучені до виробництва обмежені внутрішні ресурси (напр. земля, праця) позитивну віддачу. Цей показник широко використовується як індикатор конкурентоспроможності продукції. Якщо, $0 < DRC < 1$ вказує на порівняльну перевагу – альтернативна вартість залучених у виробництво внутрішніх ресурсів менша за відповідну суспільну вигоду (додану вартість), тобто виробництво продукції в країні конкурентоспроможне. Для $DRC > 1$ – це свідчить, що країна має деякі недоліки у виробництві аналізованого товару. Якщо DRC менший за 0, то в такому випадку доходів недостатньо навіть для того, щоб покрити вартість ринкових вхідних ресурсів (корми, паливо, електроенергія тощо), не кажучи вже про вартість внутрішніх ресурсів. В цьому випадку, виробництво даного товару абсолютно неконкурентоспроможне.

$$DRC = \frac{\sum a_{ij} V_j^S}{P_i^S - \sum a_{ij} P_j^S} \quad (2)$$

- Коефіцієнт співвідношення приватних витрат та переваг (PCR, від англ. Private Cost Ratio) у розрахунках майже повністю збігається із DRC. Різниця полягає лише в тому, що для PCR використовуються значення для приватних цін.

$$PCR = \frac{\sum a_{ij} V_j^P}{P_i^S - \sum a_{ij} P_j^S} \quad (3)$$

- Коефіцієнт суспільних витрат та вигод (SCB, від англ. Social Cost Benefit ratio). SCB розраховується як співвідношення суми витрат на ринкові та внутрішні ресурси до доходу від реалізації даної продукції.

$$SCB = \frac{\sum a_{ij} P_j^S + \sum a_{ij} V_j^S}{P_i^S} \quad (4)$$

Показник SCB завжди більший за 0. Якщо SCB менший за (більший за) 1, то це вказує на те, що сукупна вартість залучених ресурсів менша за (більша за) дохід, і виробництво, таким чином, – (не–) конкурентоспроможне. На відміну від DRC, SCB не розрізняє неконкурентоспроможне виробництво, яке не здатне покрити альтернативну вартість внутрішніх ресурсів ($DRC > 1$) від неконкурентоспроможного виробництва, що не може покрити вартість ринкових ресурсів ($DRC < 0$). Проте SCB не чутливий до помилок у класифікації ресурсів на внутрішні та ринкові.

- Номінальний коефіцієнт захисту (NPR, від англ. Nominal protection rate). NPR більше 1 вказує на невидимий номінальний захист чи надану субсидію виробникові, і невидимий номінальний податок коли (NPR) – менше 1.

$$NPR = \frac{P_i^P}{P_i^S} \quad (5)$$

- Ефективний коефіцієнт захисту (EPR, від англ. Effective protection rate). EPR більше 1 вказує на наявний захист доданої вартості виробника, та ступінь оподаткування доданої вартості виробника, коли EPR менше 1.

$$EPR = \frac{P_i^P - \sum a_{ij} P_j^P}{P_i^S - \sum a_{ij} P_j^S} \quad (6)$$

Загалом, вищенаведена методика передбачає аналіз ринку будь-якої сільськогосподарської продукції через визначення основних показників, на базі яких можна здійснити кінцевий аналіз щодо економічних наслідків державного регулювання галузі. Крім того методику РАМ-аналізу можна використовувати не лише для певного ринку сільськогосподарської продукції, а й для одного господарства чи сукупності підприємств, що функціонують в досліджуваній галузі.

Висновки з даного дослідження. Отже, на нашу думку, використання на практиці РАМ-аналізу на прикладі вітчизняної аграрної галузі є економічно обґрунтованим, оскільки, дає можливість виявити всі переваги та недоліки у виробничій системі будь-якого господарства або сектору. Незважаючи на те, що нинішня система державного регулювання та бюджетної підтримки сільського господарства відіграє важливу роль у поліпшенні роботи галузі, проте вона має загальний характер, тим самим веде до зменшення стимулів для розвитку сільського господарства, які заважають сектору досягти свого повного потенціалу. Ефективність і конкурентоспроможність сільського господарства України можна підвищити за рахунок переорієнтації галузевої політики та надання допомоги саме тим підприємствам чи галузям, які цього дійсно потребують, а також за рахунок перерозподілу відповідних бюджетних витрат на забезпечення сталого зростання сільського господарства. Для того, щоб допомогти галузі впоратися з певними проблемами, пов'язаними зі структурними змінами, можуть бути створені спеціальні програми підтримки. Таким чином уряд зміг би в більш повній мірі і, можливо, з меншими витратами державного бюджету, досягти своїх цілей розвитку сільського господарства без шкоди для інших важливих напрямків політики, таких як забезпечення продовольчої безпеки та високого рівня доходів на селі.

Література

1. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М.А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – С. 43.
2. Майстро С.В. Шляхи підвищення ефективності державного регулювання аграрного ринку [Електронний ресурс] / С.В. Майстро // Державне будівництво. – 2009. – № 1. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/2/22.pdf>.
3. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А.Д. Діброва. – К. : ВПД «Формат», 2008. – с.57.
4. Monke E. Policy analysis matrix for agricultural development / Monke E., Pearson S. – Cornell University Press, Ithaca, NY. – 1989. – 196 p.
5. Ramanovich M. Policy Analysis Matrix: an analysis of dairy sector in Belarus / Ramanovich M. – IFCN Dairy research center, Kiel, Germany. – 2005. – 214 p
6. Yao S. Comparative Advantage and Crop Diversification: A Policy Analysis Matrix for Thai Agriculture / Yao S. // Journal of Agricultural economics, 48 (2), 211-22. – 1997.
7. Morris M. "Determining Comparative Advantage through DRC Analysis: Guidelines Emerging from CIMMYT's Experience." / Morris M. // CIMMYT Economics Paper No. 1. Mexico City, Mexico. – 1990.
8. Nelson G. "The Costs of Indonesian Sugar Policy: A Policy Analysis Matrix Approach." / Nelson G., Panggabean M. // American Journal of Agricultural economics, 73, 704-12. – 1991.